

Sofia a Kristus: Prepojenie v Pavlovej teológii?*

Branislav Ďurica

Múdroslovná literatúra,¹ ako z názvu vyplýva, je súbor spisov zameraný na hľadanie múdrosti a konanie spravodlivosti (Jób 28,20.23.28; Prís 1,2–4; Koh 7,23–24; Múd 6,9–17; Sir 1,9–10.14nn). Podľa Prísloví, Knihy Sirachovca či Knihy múdrosti, hľadanie porozumenia má teda svoje konzekvencie. Zatiaľ čo Príslovia či Kniha Sirachovca poukazujú len na časný dopad múdrosti (Prís 2,1nn; 3,13–26; Sir 4,11–19), Kniha múdrosti hovorí o časných (6,15.21.24; 7,11; 8,10–11.14–16), ale aj o večných následkoch (4,7–5,1nn). Tento vzorec „skutok – následok“ (angl. *deed-consequence*

* Tento článok bol napísaný v rámci projektu Grant UK: UK/1003/2025 „Koncept židovskej múdrosti v literatúre obdobia druhého chrámu“.

¹ Vo výskume prebieha diskusia o používaní tohto termínu. Jedná sa o skutočnú zbierku, ktorú charakterizujú spoločné vlastnosti, alebo je tento koncept len umelým bádateľským konštruktom? Aj keď argumenty druhej strany (napr. Will Kynes) sú rozhodne zaujímavé, zastávame presvedčenie, že pomenovanie „múdroslovná literatúra“ je relevantné. V tomto smere je pre nás rozhodujúcim svedectvo Jozefa Flávia a Vulgáty. Jozefus Flavius uvádza spisy, ktoré „obsahujú hymny Bohu a predpisy pre správanie v ľudskom živote“ (Ag. Ap. 1,8), do ktorých zaradzuje Žalmy, Kazateľa, Príslovia (ale aj Velpieseň). Vulgáta vymedzuje v rámci hebrejskej biblie jednu sekciu nazývanú *libri didactici* (pedagogická literatúra), kde sú zaradené Príslovia, Kazateľ, Jób, Žalmy, Kniha múdrosti, Kniha Sirachovca (a taktiež aj Velpieseň). Takáto kategorizácia, ktorá predchádza kritickému výskumu, podľa nás vylučuje možnosť, že sa jedná o umelý konštrukt bádateľov 19. storočia. Pozri: Jennifer L. ANDRUSKA, „The Song of Songs,” in *The Cambridge Companion to Biblical Wisdom Literature*, eds. Katharine J. Dell et al., Cambridge: Cambridge University Press, 2022, s. 203. Stuart WEEKS, „Is ‚Wisdom Literature‘ a Useful Category?,” in *Tracing Sapiential Traditions of Ancient Judaism*, eds. Hindy Najman et al., Leiden – Boston: Brill, 2016, s. 3–23. Katharine J. DELL, „Theological Themes in the ‚Wisdom Literature‘: Proverbs, Job and Ecclesiastes,” in *The Cambridge Companion to Biblical Wisdom Literature*, eds. Katharine J. Dell et al., Cambridge: Cambridge University Press, 2022, s. 96–115. Will KYNES, „Wisdom and Wisdom Literature: Past, Present, and Future,” in *The Oxford Handbook of Wisdom and the Bible*, ed. Will Kynes, Oxford: Oxford University Press, 2021, s. 1–16. My do tejto zbierky zaradzujeme Príslovia, Kazateľa, Jóba, ale aj apokryfné spisy Kniha Sirachovca, Kniha múdrosti a niektoré múdroslovné žalmy (napr. Ž 1; 19; 31; 37; 49; 73; 111–112; 119; 126–128). Tie sa taktiež venujú múdrosti, resp. vykazujú značný vplyv múdroslovných spisov Hebrejskej biblie.

relationship)² nie je však typický pre celú múdroslovnú zbierku. Spisy Jób a Kazateľ sa pozerajú na dopad múdrosti skepticky (Jób 1,1nn; Koh 7,15). Múdry človek nebýva vždy odmenený za svoju námahu. Častokrát ho zastihne pravý opak toho, čo autor Prísloví či Knihy Sirachovec očakáva. A naopak, blázon sa teší zo šťastia a úspechov. Toto pozorovanie je v našom ponímaní veľmi dôležité z hľadiska personifikácie múdrosti. Spisy, ktoré považujú vzorec „skutok – následok“ za platný, spomínajú aj túto personifikáciu (Prís 8,22–31; Sir 24; Múd 6,1–11,3). Tá predstavuje mediátora medzi Bohom a človekom. Jej úlohou je sprostredkovať nielen Božiu múdrosť, ale aj Božiu spravodlivosť (Prís 8,33–36; Sir 4,11.19; Múd 6,15.21.25). Ona je strážkyňou poriadku vo svete, čo znamená, že zachováva vzorec „skutok – následok“. Avšak, keďže spisy Jób a Kazateľ o uplatňovaní Božej spravodlivosti vo svete pochybujú, je jasné, že táto personifikácia u nich nezohráva rolu.

Koncept a personifikácia Múdrosti je, dovoľme si tvrdiť, azda najvýznamnejším a najznámejším konceptom, ktorý je v múdroslovnej literatúre obsiahnutý. Dejiny recepcie Prís 8,22–31 však odhaľujú, že pochopenie tejto múdrosti nebolo vždy identické (por. Sir 24; Múd 6,1–11,3; Bar 3,38–4,2). Apoštol Pavol taktiež hovorí o múdrosti, najmä v 1K 1–4. Pavol používa pojem σοφία vo svojich autentických listoch 19 krát, z toho 17 krát práve v tomto liste. Na dvoch miestach ho dokonca spája s Kristom, keď hovorí:

my však hlásame Krista ukrižovaného – pre Židov síce pohoršenie a pohanov bláznovstvo, ale pre povolaných, tak Židov, ako aj Grékov, Krista, Božiu moc a Božiu múdrosť. (1,23–24)

Vy ste však z neho v Ježišovi Kristovi, ktorý sa nám stal múdrosťou od Boha, spravodlivosťou a posvätením i vykúpením. (1,30)

Tieto zmienky boli vo výskume dôvodom pre identifikáciu Krista s personifikáciou múdrosti v Prís 8,22–31 či Múd 6,1–11,3. Pavlove slová v 1K 1,23–24.30 však nie sú jediné, na základe ktorých bádatelia túto identifikáciu podporovali. Okrem nich sú to napr. aj 1K 8,6 a 10,4. Ako

² James L. CRENSHAW, „God in Wisdom Literature,“ in *The Wiley Blackwell Companion to Wisdom Literature*, eds. Samuel L. Adams et al., Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2020, s. 215.

však v tomto článku ukazujeme, toto prepojenie bolo nakoniec popreté. Cieľom tejto štúdie je preskúmať súvisiace texty, nadväzujúce interpretácie bádateľov a odpovedať na otázku: Prečo Pavol vo svojich listoch odmieta používať koncept σοφία v súvislosti s Ježišom. Dôvodom je podľa nás Pavlovo apokalyptické uvažovanie a postava nového Adama, ktorý vo svete narušenom hriechom, zohráva rozhodujúcu rolu. Múdrosť môže plniť svoju funkciu iba v harmonickom svete, ktorý apokalyptická eschatológia apoštola Pavla odmieta. Jediné apokalyptická postava nového Adama môže zmeniť chod ľudských dejín. Keďže apokalyptika nadväzuje na ideály múdroslovnej literatúry, považujeme postavu nového Adama za apokalyptickú verziu Múdrosti. Uvedený výskum je vypracovaný pomocou metódy historickej kritiky, literárnej a sémantickej analýzy.

1. ANALÝZA A POROVNANIE KLÚČOVÝCH TEXTOV

Apoštol hovorí o múdrosti ako o Božej múdrosti (θεοῦ σοφίαν; 1K 2,7), čím jednoznačne deklaruje, že jej pôvod je u Boha, a nie u ľudí. Kto hľadá Boha a prijíma jeho múdrosť, ten bude vo večnosti odmenený (1K 1,18–24; por. 1K 2,9). S tým je opätovne spojená otázka prístupu k Bohu a jeho múdrosti. Na základe týchto komentárov môžeme predpokladať, že Pavol naozaj identifikuje Krista s konceptom múdrosti, ktorý je súčasťou múdroslovnej literatúry. Pre lepšie oboznámenie sa s týmto konceptom je potrebná analýza relevantných textov a nadviazanie na aktuálny stav bádania v tejto oblasti.

Medzi texty, ktorým budeme v tejto časti venovať svoju pozornosť patrí: Prís 8,22–31; Sir 24; Múd 6–11,3. Analýza týchto statí nám pomôže pochopiť personifikáciu múdrosti, ktorá je v nich obsiahnutá a následne uvažovať o jej potenciálnom prepojení s Kristom v autentických listoch apoštola Pavla.

Prís 8,22–31

Táto pasáž sa zaoberá vzťahom Múdrosti s Pánom, a to na základe jej prepojenia so stvorením sveta. Tremper Longman rozdeľuje túto sekciu na dve časti: Verše 22–26 poukazujú dobu stvorenia Múdrosti, zatiaľ

čo verše 27–31 zdôrazňujú jej prítomnosť pri stvorení.³ Osobne však zastávame názor, že by bolo logickejšie rozdeliť túto pasáž na tri celky: V prvom autor hovorí o múdrosti ako o prvom Božom stvorení (22–26), v druhom o jej prítomnosti pri stvorení sveta (27–30a) a v treťom o jej prebývaní v Božej prítomnosti a pri ľuďoch (30–31). Dôležitou otázkou je, či Múdrost len *bola* prítomná pri stvorení, alebo sa na ňom aj *podieľala*. Odpoveď na túto otázku závisí od prekladu termínu מְדָבָרָה v 30a. Tento termín totiž predstavuje *hapax legomenon*. Problém prekladu môžeme pozorovať v zahraničných (napr. anglických), ale aj slovenských prekladoch:

Then I was *constantly* at his side. (NIV)

Then I was beside Him, as a *master workman*; (NASB)

Then I was beside Him as a *master craftsman*; (NKJV)

vtedy som stála *verne* po jeho boku. (SEB)

ja som bola u Neho ako *miláčik* (SEP)

Hebrejsky text Prís 8,30a tvrdí: מְדָבָרָה לְבִלְבָבֵי הַחַיִּים. Longman tento pojem prekladá ako „remeselník“, čo implikuje nielen prítomnosť múdrosti pri stvorení, ale aj jej účasť na ňom. Takéto pochopenie má podľa neho následne dôležitú rolu pre neskorší teologický vývoj Múdrosti.

Vzhľadom na kontext, v ktorom sa tento termín vyskytuje (8,22–31), prikláňame sa k Longmanovmu prekladu. Personifikácia múdrosti teda nie je len pasívnym pozorovateľom Božieho stvoriteľského diela, ale aj jeho aktívnou súčasťou. Personifikácia múdrosti je nástrojom Božieho stvorenia. V súvislosti s tým je dôležité podotknúť, že stvorenie je aktom boja s chaosom a jeho mocnosťami. Boh týmto aktom vymedzuje chaosu hranice jeho pôsobnosti a vytvára pre človeka harmonický priestor (Gn 1). Tento obraz sa nachádza aj vo veršoch 27–29, v ktorých Boh obmedzuje more či hlbiny, ktoré tento chaos predstavujú.⁴

Rovnako podstatné je ešte poukázať na širší literárny kontext. Pasáž 8,22–31 je súčasťou ôsmej kapitoly. Predchádzajúce verše (8,1–21) opisujú pozitívne pôsobenie sapienciálneho myslenia. Nasledujúce verše (8,32nn) obsahujú napomenutia, ktoré Múdrost rozdáva. Príslovia 8,22–

³ Tremper LONGMAN III, *Proverbs*, Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2006, s. 198, 203.

⁴ Tamtiež, s. 204, 207.

31 tak tvoria „medzi-kus“, ktorý zohráva v tomto prechode dôležitú rolu. Ako sme už zmienili, autor tu opisuje stvorenie múdrosti (חָכְמָה; 8,22). Múdrost' existovala pred tým než bol sformovaný svet a čokoľvek v ňom (8,22–26). Zároveň sa na tomto stvorení podieľala (8,27–30a). Nachádzala sa v Božej prítomnosti, ale zároveň bola súčasťou Božieho stvorenia, a preto bola v kontakte s ľuďmi (8,30–31). Ako poukazuje Longman, keďže Múdrost' vie, ako bol stvorený svet, pozná zákonitosti, na ktorých svet funguje, a je v kontakte s ľuďmi, môže im radiť a napomínať ich (8,32nn). Poznanie Božieho stvorenia ju predurčuje na to, aby bola prostredníkom medzi Bohom a ľuďmi.⁵

Na základe týchto poznámok môžeme odvodiť tri dôležité myšlienky pre ďalšie skúmanie: 1) Múdrost' bola stvorená; 2) Múdrost' pozná Božie stvorenie; 3) Múdrost' je sprostredkovateľom medzi Bohom a ľuďmi.

Sir 24

Túto kapitolu by sme rozdelili do dvoch častí. Prvá časť hovorí „o múdrosti“ (1–22) a druhá „o zákone“ (23nn). V prvej časti je múdrost' – rovnako ako v Prísloviach – personifikovaná. Prehovára v zhromaždení Najvyššieho (2), vychádza z úst Najvyššieho (3), pozná Božie stvorenie (4) a zároveň nad ním panuje (aj nad vlnami mora) (5). Je stvorená pred všetkým ostatným (9). Nie je oddelená od sveta, ale je jeho súčasťou skrze Izrael (8). Vystupuje v kňazskej funkcii (10–11). K tejto múdrosti je možné prísť a učiť sa od nej. Nie je neodstupná (19). Výsledkom jej nasledovania je zbožný život (22).

V druhej časti je táto múdrost' identifikovaná, resp. stotožnená s Božím zákonom. Autor tohto spisu však poukazuje, že táto múdrost' nie je plne uchopiteľná. Nikto ju nikdy nedokázal úplne poznať (28). Napriek tomu z nej dokážu byť obohatení všetci, ktorí ju hľadajú (34). Túto múdrost' teda, bez ohľadu na to, že ďaleko presahuje ľudské kapacity, je možné hľadať. Na počiatku všetkého však bolo Božie rozhodnutie, prostredníctvom ktorého bola usadená vo svete (8). Aj keď bola pôvodne súčasťou zhromaždenia Najvyššieho (t. j. nachádzala sa v Božej blízkosti), prišla medzi ľudí, aby sa dala poznať (1–22). A práve preto môže prinášať požehnanie (23nn).

Na základe tejto analýzy môžeme pozorovať viacero podobností s Prís 8,22–31, ale aj niektoré odlišnosti. Medzi najdôležitejšie podob-

⁵ Tamtiež, s. 203.

nosti, ktoré sa týkajú nášho výskumu, patria: 1) Múdrost' je prvým Božím stvorením; 2) Múdrost' pozná Božie stvorenie (a teda aj jeho poriadok); 3) Múdrost' panuje nad chaotickými mocnosťami zla; 4) Múdrost' je dostupná; 5) Jej nasledovanie zahŕňa etické implikácie. Odlišnosťami je: 1) stotožnenie múdrosti so zákonom; 2) kňazská (sprostredkujúca) služba múdrosti. Zatiaľ čo podobnosti odhaľujú úmyselnú prácu autora s Prís 8,22–31, odlišnosti poukazujú na odlišný historický kontext, v ktorom Kniha Sirachovca vzniká. Spis vzniká v Judsku v prvej polovici 2. storočí ante (pred Makabejským povstaním). Stotožnenie zákona s Tórou je výsledkom opatrnosti či zdržanlivosti voči helenizmu.⁶ Zákon sa vďaka tomu stáva sprostredkovateľom múdrosti a zároveň prostredníkom medzi Bohom a ľuďmi.⁷

Tretí text, ktorý teraz podrobíme rozboru, je Múd 6,1–11,3. Táto časť viac-menej lemuje obsahové rozdelenie tohto spisu. Prvý celok totiž vypovedá o láske k spravodlivosti (1–6,21), druhý oslavuje Múdrost' (6,22–11,1) a tretí je venovaný Božej aktivite v histórii Izraela (11,2–19).⁸ V nami skúmanej časti nachádzame nasledovné výpovede: Kto sa nechá poučiť múdrostou, koná spravodlivo (6,10). Kto ju hľadá, dosiahne ponaučenie (6,11–16). Výsledkom múdrosti je úžitok (6,25). Múdrost' predstavuje Božiu odpoveď na modlitbu (7,25). Vďaka múdrosti je človek Božím priateľom (7,14). Múdrost' vedie k pochopeniu sveta (7,16–21). Múdrost' vytvorila všetko (7,21). Múdrost' je rozumná a svätá (7,22), všemohúca, všetko vidiaca (7,23). Je dychom Božej moci (7,25), zrkadlom Božieho pôsobenia, obrazom jeho dobroty (7,26) a spravuje celý svet (8,1). Okrem toho, žije s Bohom a má vznešený pôvod (8,1). Rozhoduje o Božích dielach (8,4) a radí človeku (8,9). Sedí pri Božom tróne (9,4), bola na počiatku Božieho diela (9,9). Navyše, chráni a zachraňuje človeka (10,1–11,3).

Aj v tomto spise môžeme vidieť podobnosti s Prís 8,22–31: 1) Múdrost' vedie k správne etickému konaniu; 2) Je možné ju hľadať; 3) Pomáha pochopiť ako funguje svet; 4) Bola pri počiatku Božieho diela,

⁶ Thierry LEGRAND, „Sirachovec,“ in *Úvod do starého zákona*, eds. Thomas Römer et al., Jihlava: Nakladatelství Mlýn, 2020, s. 834–835.

⁷ Markus WITTE, „Jesus Sirach (Ben Sira),“ in *T&T Clark Handbook of the Old Testament: An Introduction to the Literature, Religion and History of the Old Testament*, eds. Jan Christian Gertz et al., Londýn: T&T Clark, 2012, s. 738.

⁸ Markus WITTE, „Wisdom of Solomon (Sapientia Salomonis),“ in *T&T Clark Handbook of the Old Testament: An Introduction to the Literature, Religion and History of the Old Testament*, eds. Jan Christian Gertz et al., Londýn: T&T Clark, 2012, s. 704.

pozná Božie dielo a podieľala sa na jeho stvorení. 5) Je prostredníkom medzi Bohom a ľuďmi.

Okrem týchto podobností však nachádzame aj rozdiely, resp. posuny. Múdrost': 1) disponuje Božimi atribútmi (všemohúcnosť, všetko vidí; je dychom Božej moci a obrazom jeho dobroty); 2) sedí na Božom tróne; 3) chráni a zachraňuje človeka. Rovnako ako v prípade Knihy Sirachovca, aj tieto odlišnosti sú výsledkom odlišného kontextu, v ktorom spis vznikol. Jeho autor pôsobil s najvyššou pravdepodobnosťou v Alexandrii medzi rokmi 25 ante a 50 post. Spis je orientovaný polemicky, resp. apologeticky.⁹

2. VZŤAH PAVLOVHO POCHOPENIA KRISTA K PERSONIFIKÁCII MÚDROSTI: HISTÓRIA BÁDANIA

Ako sme už zmienili vyššie, apoštol Pavol vo svojom spise hovorí o Kristovi ako o múdrosti (1K 1,24.30). Tieto, ale aj ďalšie texty sa stali podnetom k spájaniu Ježiša v Pavlových autentických listoch s personifikovanou múdrosťou. Dôležitými veršami v tejto súvislosti sú aj 1K 8,6 a 10,4. V 1K 8,6 Pavol spája Krista so stvorením:

no my máme jedného Boha Otca, z ktorého je všetko a my sme tu pre neho, a jedného Pána Ježiša Krista, skrze ktorého je všetko a aj my sme skrze neho.

Keďže múdrost' bola spájaná so stvorením, bádatelia sa prirodzene začali pýtať, či je táto predstava na pozadí Pavlových slov. Ďalší text, 1K 10,4, síce Krista so stvorením nespája, avšak opisuje prepojenie Krista so skalou, ktorú Filón spája s Múdroťou (*Leg.* 2, 86). Tieto verše sa preto stali základom identifikácie Krista s postavou personifikovanej múdrosti. Okrem toho však môžeme zmieniť aj ďalšie texty, ktoré boli v histórii výskumu s touto personifikáciou porovnávané: R 8,3.29; 10,6–8; 11,33–36; 2K 3,18; 4,4.6; G 4,4, F 2,5–11. Tento článok však neumožňuje venovať sa všetkým textom, a to už vôbec nie v patričnom rozsahu. Preto sa zameriame na analýzu výskumu v oblasti štyroch vyššie zmienených textov, ktoré sú podľa nás v tomto výskume najviac diskutované: 1K 1,24.30; 8,6; 10,4. Medzi bádateľov, ktorých pozície a argumenty nielen predstavíme,

⁹ Tamtiež, s. 711–712.

ale aj porovnáme a kriticky zhodnotíme patrí: Hans Windisch, James D. G. Dunn, C. Martin Pate, Douglas Moo, Michael F. Bird, Gordon D. Fee, Sean M. McDonough, Larry W. Hurtado, Joseph R. Dodson, John M. G. Barclay, Jonathan A. Linebaugh.

Prvý, kto identifikoval Krista u Pavla s personifikovanou múdrosťou bol nemecký teológ Hans Windisch vo svojom článku *Die göttliche Weisheit der Juden und die paulinische Christologie* (1914). V ňom napísal: „Preexistenčný Kristus Novej zmluvy, najmä u Pavla, je božská Múdrost' Židov.“¹⁰ Medzi apoštolom Pavlom a múdroslovnou literatúrou nachádza viaceré paralely: Múd 7,26 a 2K 4,4; Múd 10,17n a 1K 10,11; 11,4; Bar 3,29nn; Dt 30,12 a R 10,6nn; Prísl 3,19; 8,22, Múd 9,1n a 1K 8,6; Múd 7,27, Sir 1,9n a 2K 5,17. Múdrost' má s Kristom podľa neho 5 spoločných tematických prienikov: 1) praveký pôvod u Boha; 2) jedinečný obraz Boha; 3) účasť na stvorení sveta; 4) viditeľný vzhľad počas izraelského putovania púšťou; 5) ne-vystopovateľnosť v nebi i v pekle.¹¹

Windisch ďalej porovnáva Múd 7,27n, 8,2nn, 9,1nn, 10,16 (por. Prísl 8; Sir 24; 39,6; 51,23nn) s 1K 1,30 a 2,6–16.¹² Ako môžeme vidieť, spomína tu niektoré relevantné texty, ktoré sme uviedli aj my: 1K 1,30 či 8,6.

K bádateľom, ktorí neskôr v tomto výskume pokračuje patrí James D. G. Dunn. Ten sa tejto oblasti venuje čiastkovo vo svojich publikáciách *Christology in the Making: A New Testament Inquiry into the Origins of the Doctrine of the Incarnation* (1980) a *The Theology of Paul the Apostle* (1998).

Vo svojej monografii z roku 1980, James Dunn tvrdí, že Pavol hovorí o Kristovi ako o Múdrosti v 1K 8,6 a 10,4. 1K 8,6 porovnáva s Múd 8,4–6 a Filónom (*Det.* 54; *Fug.* 109). V oboch textoch sa totiž spomína aktivita Múdrosti pri Božom stvorení. Dunn však popiera, že by tu Pavol hovoril o Kristovej preexistencii. Jedná sa tu len o jednotu stvorenia a vykúpenia. Pán (vykupiteľ) nie je oddelený od jediného Boha (stvoriteľa). Pán, ktorý prináša spásu, je ten istý Pán, skrze ktorého bolo všetko stvorené. Navyše, Pavol tu podľa neho nehovorí o prvotnom stvorení v minulosti, ale o stvorení veriacich v prítomnosti. Kristus tu teda nie je identifikovaný s pre-existentčným bytím, ale s kreatívnou Božou silou. James Dunn považuje za explicitnú identifikáciu Krista s Múdroťou 1K 1,24.30.

¹⁰ Hans WINDISCH, „Die göttliche Weisheit der Juden und die paulinische Christologie,“ in *Neutestamentliche Studien für Georg Heinrici zu seinem 70. Geburtstag*, ed. Hans Windisch, Lipsko: J. C. Hinrichs, 1914, s. 232.

¹¹ Tamtiež, s. 223–225.

¹² Tamtiež, s. 226.

1K 8,6 je len pokračovaním myšlienok načrtnutých v 1K 1–2. Boží plán spásy je teda pokračovaním Božej moci prítomnej v stvorení. Božia sila v stvorení je plne realizovaná v Kristovej smrti a jeho vzkriesení.¹³

Čo sa týka 1K 10,4, Dunn tvrdí, že čítanie väčšiny bádateľov je v tomto prípade ovplyvnené alegorickým výkladom Filóna v *Leg.* 2, 86. On sám je touto optikou do istej miery ovplyvnený, ako sám priznáva, a preto tvrdí: „Čo predkresťanský judaizmus tvrdil o Múdrosti a Filón taktiež aj o Logosovi, Pavol a ostatní hovoria o Ježišovi.“ Napriek tomuto tvrdeniu, Dunn nie je presvedčený o tom, že by Pavol identifikoval Krista so skalou na púšti. Kristus je podľa neho skale len ekvivalentný. Tak ako Pavol porovnáva Korinťanov s Izraelom, tak prirovnáva aj Krista ku skale. Nejedná sa tu teda o alegorickú interpretáciu, ale o typologickú.¹⁴ Podobne argumentuje aj v jeho novšej práci *The Theology of Paul the Apostle*.¹⁵

Ďalším bádateľom v tejto oblasti je C. Marvin Pate, ktorý vo svojom diele *The Reverse of the Curse: Paul, Wisdom, and the Law* (2000) spája Krista s Múdroťou v mnohých Pavlových textoch. Okrem vyššie zmienovaných (1K 1,24.30; 8,6 a 10,4) sú to napr. aj R 8,3.29–30; 10,6–8; 11,33–36; 1K 2,6–10; 2K 3,18–4,6; G 4,4–6 a F 2,5–11. V porovnaní s Jamesom Dunnom je potrebné poukázať na dva zásadné rozdiely: 1) Vystupuje voči Jamesovi Dunnovi a jeho popieraníu Kristovej pre-existencie;¹⁶ 2) Na rozdiel od Dunna identifikuje Krista s Múdroťou na mnohých ďalších miestach.

Väčšina bádateľov sa však stavia k takejto identifikácii skepticky. Prvým menovaným je Douglas Moo vo svojom článku *The Christology of the Early Pauline Letters* (2005). V ňom tvrdí, že Pavol používa jazyk múdrosti v 1K 1–4 kvôli tomu, že sa jedná o jazyk Korinťanov. Samotný vplyv múdroslovia na Pavla je však podľa neho prehnatý. Myslí si, že mimo zmienenuú pasáž neexistuje doklad vplyvu múdroslovej tradície na Pavlovo pochopenie Krista. Okrem toho tvrdí, že paralely mnohých zástancov tejto hypotézy sú nejasné. Navyše, podľa neho, väčšinou existuje

¹³ James D. G. DUNN, *Christology in the Making: A New Testament Inquiry into the Origins of the Doctrine of the Incarnation*, Londýn: SCM Press, 1996, s. 165–167, 178–182.

¹⁴ Tamtiež, s. 165, 183–184.

¹⁵ James D. G. DUNN, *The Theology of Paul the Apostle*, Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, s. 267–277.

¹⁶ C. Marvin PATE, *The Reverse of the Curse: Paul, Wisdom, and the Law*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2000, s. 278–280.

tujú ešte bližšie paralely k daným textom. Tie však nie sú súčasťou múdroslovnej literatúry.¹⁷

Ďalším odporcom tohto prepojenia je Gordon D. Fee vo svojej monografii *Pauline Christology: An Exegetical-Theological Study* (2007). V tomto diele odmieta akékoľvek prepojenie Krista v 1K 1,24.30 a 8,6 s Múdroťou. Podľa neho, v týchto veršoch chýba „verbálne echo“ potrebné na to, aby negramotní poslucháči mohli toto prepojenie rozoznať.¹⁸ Rovnako tak odmieta stotožňovať Krista s Múdroťou v 1K 10,4. V prvom rade poukazuje na to, že alegorický výklad Filóna nie je súčasťou Knihy múdrosti. Ani Pavol alegorický výklad v tomto prípade nepoužíval. Po druhé, nevieme povedať, či Pavol poznal Filóna. A po tretie, prosba v Múd 11,4, s ktorou sa 1K 10,4 spája, je adresovaná Bohu, nie Múdrosti.¹⁹ Ježiš je podľa neho prostriedkom stvorenia (starého i nového) ako večný Boží syn a nie ako Múdrošť.²⁰ Zároveň tvrdí, že Pavol nikde necituje, ani nijak inak nenaráža na Knihu Sirachovca či Knihu múdrosti. Ani žiadne jazykové „echo“ týchto spisov sa v jeho listoch nenachádza.²¹

Ďalšou významnou prácou v tomto smere je dielo *Christ as Creator* (2009), ktoré napísal Sean M. McDonough. Ten vo svojej práci poukazuje na prepojenie medzi stvorením a vykúpením, a to aj v 1K 8,6. Jedno od druhého nie je možné oddeľovať. Jazyk vykúpenia tu formuje jazyk stvorenia.²² Keďže Ježišovi nasledovníci verili v jeho pre-existenciu a považovali Ježiša za darcu spásy, prirodzene v ňom rozpoznali osobu aktívne prítomnú pri stvorení. Aj keď McDonough vplyv Múdrosti nevyklučuje, skôr poukazuje na to, že na pozadí stojí mesiášsky koncept (napriek tomu, že – ako sám tvrdí – neexistovala predstava tvoriaceho mesiáša). Úlohou mesiáša bolo totiž zmieriť ľudstvo s Bohom. Ako však autor poukazuje, morálne usporiadanie sveta bolo prepojené s fyzickým usporiadaním. Z toho vyplýva, že Ježiš bol poverený nielen morálnym poriadkom, ale aj fyzickým, a preto musel byť prítomný aj pri usporia-

¹⁷ Douglas Moo, „The Christology of the Early Pauline Letters,“ in *Contours of Christology in the New Testament*, ed. Richard N. Longenecker, Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2005, s. 178–179.

¹⁸ Gordon D. Fee, *Pauline Christology: An Exegetical-Theological Study*, Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers, 2007, s. 17.

¹⁹ Tamtiež, s. 96.

²⁰ Tamtiež, s. 538.

²¹ Tamtiež, s. 602–606.

²² Sean M. McDonough, *Christ as Creator: Origins of a New Testament Doctrine*, Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 46.

daní vesmíru.²³ Prepojenie Ježiša s Múdroťou u Pavla je teda podľa neho len špekulácia bádateľov.

Podobné stanovisko zastáva aj Michael F. Bird vo svojej publikácii *Jesus among the Gods: Early Christology in Greco-Roman World* (2022). V nej poukazuje na to, že v 1K 1,30 Pavol nehovorí o Kristovi ako o pre-existentnej Múdrosti, ale o múdrosti ako o predurčenom pláne spásy, ktorý bol teraz manifestovaný na kríži (1K 2,6–7). A keďže Kristus stelesňuje tento Boží plán spásy, môžeme ho nazývať múdroťou. Ďalej tvrdí, že skôr je ochotný spojiť personifikáciu múdrosti s 1K 8,6 a F 2,5–11. Súhlasí však s McDonoughom, že na spojenie Ježiša so stvorením postačuje mesiášsky koncept. Vykúpenie je totiž realizáciou projektu stvorenia. Ak Ježiš je delegátom vykúpenia, musí byť aj delegátom stvorenia. Spojenie s Múdroťou však predstavuje neskorší krok, ktorý je umožnený práve vďaka spojeniu so stvorením.²⁴

V tomto smere je dôležité zmieniť ešte dvoch autorov, ku ktorým sa v našej analýze vrátíme neskôr. V prvom rade je to Larry W. Hurtado, ktorý vo svojej práci *One God, One Lord: Early Christian Devotion and Ancient Jewish Monotheism* (2015) tvrdí, že koncept Múdrosti sa nikde nevyskytuje v kontexte eschatologického vykúpenia (Múd 7,22; 8,1.4; 9,9; 11).²⁵ V druhom rade je to Joseph R. Dodson, ktorý sa venoval vzťahu medzi Knihou múdrosti a Listom Rimanom vo svojej monografii *The „Powers“ of Personification: Rhetorical Purpose in the Book of Wisdom and the Letter to the Romans* (2008). V nej autor poukazuje na podobnosti medzi personifikáciou Múdrosti v Knihe múdrosti (1–2) a Ježišom Kristom v Liste Rimanom (5,12–21). Tak ako Múdrošť poskytuje záchranu od smrti, tak ju poskytuje aj smrť a vzkriesenie Ježiša Krista. Zatiaľ čo v Knihe múdrosti bol najväčším skutkom v dejinách exodus cez Múdrošť, v Liste Rimanom je to exodus cez Ježiša Krista. V oboch prípadoch nie je riešením na boj s hriechom a so smrťou Tóra, ale osobný vzťah s Múdroťou, resp. s Ježišom Kristom.²⁶

Ako môžeme vidieť, Hans Windisch vo svojej práci načrtnol niektoré tézy, ktoré sa v súvisе s jeho hypotézou objavujú v neskoršom výskume

²³ Tamtiež, s. 48, 63–67.

²⁴ Michael F. BIRD, *Jesus among the Gods: Early Christology in Greco-Roman World*, Waco, Texas: Baylor University Press, 2022, s. 177–178.

²⁵ Larry W. HURTADO, *One God, One Lord: Early Christian Devotion and Ancient Jewish Monotheism*, Londýn: Bloomsbury T&T Clark, 2015, s. 20.

²⁶ Joseph R. DODSON, *The „Powers“ of Personification: Rhetorical Purpose in the Book of Wisdom and the Letter to the Romans*, Berlín: Walter de Gruyter, 2008, s. 186–191.

viackrát. James Dunn sa počas svojej akademickej dráhy venoval tejto téme opakovane, pričom sa snažil kriticky zhodnocovať jednotlivé texty, ktoré boli spájané s Múdroťou. Aj keď nesúhlasíme s popieraním Kristovej pre-existencie – keďže ako bolo dokázané, stvorenie a vykúpenie je prepojené – veľmi kvitujeme jeho prínos, najmä v exegéze 1K 10,4, kde poukazuje na to, že sa jedná o typológiu a nie o alegóriu.

Ďalším bádateľom, ktorý podporoval preverovanú hypotézu, bol C. Marvin Pate. Ten však podľa nás pristupuje k mnohým textom nekriticky, bez toho aby zohľadnil ďalšie mediátorske bytosti v židovskej tradícii, ktoré pozadiu týchto textov zodpovedajú lepšie (napr. Syn Boží). Tento náš argument je v súlade s tým, čo tvrdí Douglas Moo, podľa ktorého existujú bližšie paralely pre Pavlovo pochopenie Krista, než je múdrosť samotná. V tomto výskume sa teda častokrát stretávame s javom, ktorý nazývame *parallelomania*. Neskorší bádatelia však postupne búrajú hypotézu, ktorú Windisch nastolil. Či už je to Gordon D. Fee a jeho „verbálne echo“, Sean M. McDonough a úloha mesiáša vo fyzickom a morálnom usporiadaní sveta, alebo Larry W. Hurtado a jeho poukaz na ne-eschatologickú rolu Múdrosti.

Sumárne, ako môžeme vidieť, prepojenie Krista u Pavla s Múdroťou opísanou v múdroslovnej literatúre bolo akceptované v 20. storočí, resp. na prelome 20. a 21. storočia. Neskorší bádatelia sa už k tomuto spojeniu vyjadrovali skepticky, resp. ho úplne popreli. Pozeráme sa na to rovnako. Aj keď na prvý pohľad môžu byť pasáže ako 1K 1,24.30; 8,6 a poprípade aj 10,4 „jednoznačné“, ako to niekedy autori prezentovali, fakt je, že neskorší výskum tieto „samozrejmosti“ vyvrátil. Kritika metodiky, nedostatočných argumentov či slabo podložených tvrdení viedli k vyvráteniu hypotézy, ktorá spájala Pavlov koncept Krista s Múdroťou. Aj keď nesúhlasíme so všetkými argumentami, ktoré bádatelia vo svojich publikáciách prezentujú, väčšina z nich je z nášho hľadiska relevantná, a preto akceptujeme záverečné výsledky ich práce.

3. JEDNA NEZODPOVEDANÁ OTÁZKA

Vyššie zmienené publikácie nám poskytli základný prehľad o tom, s akými argumentami a protiargumentami prichádzali jednotlivé strany. Napriec viacerými publikáciami sa však nikto z odporcov hypotézy (s výnimkou Hurtada) nepokúsil zodpovedať otázku: *Prečo* apoštol

Pavol nepoužíva koncept Múdrosti? Ich argumenty sa totiž sústreďujú len na vyvrátenie hypotézy. Larry W. Hurtado tvrdí, že Múdrost' nie je eschatologickou bytosťou, a práve preto ju Pavol nevyužíva. Stojí za tým však aj niečo iné? Je možné, že Pavol tento koncept nepozná, alebo je pre neho problematický?

Gordon Fee tvrdí, že neexistuje jediný náznak toho, že by Pavol poznal deuterokánonické múdroslovné spisy Knihu Sirachovca a Knihu múdrosti. Uvádza tieto dôvody: 1) Pavol ich vôbec necituje; 2) Neexistujú lingvistické ani koncepcné paralely medzi Pavlom a danými spismi.²⁷ Toto tvrdenie je, myslíme si, aspoň čo sa týka spisu Kniha múdrosti, dnes už prekonané. O tom svedčia práve publikácie autorov ako: Dodson (*The „Powers“ of Personification: Rhetorical Purpose in the Book of Wisdom and the Letter to the Romans*, 2008), John M. G. Barclay (*Approaching Romans 9 – 11 from The Wisdom of Solomon*, 2010) a Jonathan A. Linebaugh (*God, Grace, and Righteousness in Wisdom of Solomon and Paul's Letter to the Romans: Texts in Conversation*, 2013). Všetci traja autori totiž poukazujú na súvislosti medzi Pavlovým Listom Rimanom a spisom Kniha múdrosti.

Dodsonove argumenty sme zmienili a komentovali vyššie. Ďalší z vybranej trojice, John M. G. Barclay vo svojom článku argumentuje v prospech závislosti medzi Listom Rimanom a Knihou múdrosti. Poukazuje na podobnosti medzi R 1–2 a Múd 13–15 a R 9–11 a Múd 10–12. Podobnosti nachádza v štýle a téme. Tvrdí, že sa tu nejedná len o náhodné paralely, ale ide tu o textovú závislosť.²⁸

Jonathan A. Linebaugh sa vyjadruje podobne. Tvrdí, že Pavol nepracuje s týmto spisom nekriticky. Ako príklad poukazuje na sekciu R 1,18–32, ktorá podľa neho predstavuje polemiku voči Múd 13–15. V danej Pavlovej pasáži nachádza lexikálne, tematické, ale aj štrukturálne paralely.²⁹ Medzi týmito pasážami síce existujú rozdiely, to však nevylučuje závislosť Pavla na Knihe múdrosti. Podľa autora, veriaci v Ríme zastávajú pozíciu obsiahnutú v Knihe múdrosti, zatiaľ čo Pavol sa v istých veciach od tohto pohľadu odkláňa, a takto vznikajú dané rozdiely.³⁰

²⁷ FEE, *Pauline Christology*, s. 605–606.

²⁸ John M. G. BARCLAY, „Approaching Romans 9 – 11 from The Wisdom of Solomon,“ in *Between Gospel and Election: Explorations in the Interpretation of Romans 9–11*, eds. Florian Wilk et al, Tübingen: Mohr Siebeck, 2010, s. 91–92.

²⁹ Jonathan A. LINEBAUGH, *God, Grace, and Righteousness in Wisdom of Solomon and Paul's Letter to the Romans: Texts in Conversation*, Leiden: Brill, 2013, s. 96–97.

³⁰ Tamtiež, s. 103–104.

Z toho vyplýva, že Pavol rozhodne poznal aj spis Kniha múdrosti. Preto sa vraciame k našej otázke: Prečo apoštol Pavol nepoužíva koncept Múdrosti? Myslíme si, že odpoveď nájdeme v apokalyptike. Ako tvrdí Martinus C. de Boer, viaceré Pavlove state sú jednoznačne apokalyptického charakteru. Niektoré z nich dokonca *expressis verbis* zmieňujú termín ἀποκάλυψις, resp. jeho odvodené pojmy (napr. R 1,16–17; 2,5; 3,21–22; 8,18–19; 1K 1,7; 2,10; 3,13; 14,6.26; 2K 12,1; G 2,2; 3,23).³¹ Medzi klasické apokalyptické pasáže Pavlovej korešpondencie podľa neho patrí 1Tes 4,13–18 aj 1K 15,20–28.56. Pavlova apokalyptická eschatológia sa venuje všetkým udalostiam od Kristovho vzkriesenia až po Kristov opätovný návrat na túto zem. Kristovo vzkriesenie totiž predstavuje počiatok apokalyptických udalostí, ktoré vyvrcholia samotnou parúziou.³² Jamie P. Davies sa podobne zasaďuje o Pavlovo apokalyptické myslenie, čo podľa neho dosvedčuje apoštolov literárny a historický kontext. Jedine takto môže byť Pavol správne pochopený. Ako Davies uvádza, v apoštolových spisoch sa nachádzajú viaceré apokalyptické motívy (napr. epistemológia zjaveného poznania, predstava dvoch vekov, kozmológia reprezentovaná dvomi svetmi či soteriológia v zmysle Božieho víťazstva nad nepriateľom).³³

Existuje mnoho publikácií, ktoré sa venujú Pavlovmu apokalyptickému zmyšľaniu: od počiatku 20. storočia (Albert Schweitzer: *Die Mystik des Apostels Paulus*, 1911) až po súčasnosť (napr. Jamie Davies: *The Apocalyptic Paul: Retrospect and Prospect*, 2022). Avšak len málo diel bolo venovaných výhradne vplyvu múdrostvia na tohto apoštola (najnovšie napr. Barclay či Linebaugh). V každom prípade, ak chceme pochopiť Pavlovo apokalyptické myslenie, je dôležité venovať pozornosť obom žánrom. Apokalyptická tradícia totiž nepredstavuje žáner, ktorý by sa vyvinul *ad hoc* či *ex nihilo*. Ako poukazuje Imrich Pereš, apokalyptika je výsledkom vývoja múdrostvných predstáv a tradícií. Dokladom toho sú najmä pseudoepigrafy, ale aj hebrejská biblia (Dan 7–12).³⁴ Podobne dodáva aj Sidónia Horňanová, keď tvrdí, že apokalyptika je postavená

³¹ Martinus C. DE BOER, *Paul, Theologian of God's Apocalypse: Essays on Paul and Apocalyptic*, Eugene, Oregon: Cascade Books, 2020, s. 1, 43–45.

³² Tamtiež, s. 1–3.

³³ Jamie P. DAVIES, *Paul among the Apocalypses?: An Evaluation of the „Apocalyptic Paul“ in the Context of Jewish and Christian Apocalyptic Literature*, London: Bloomsbury T&T Clark, 2022, s. 1–2.

³⁴ Imrich PEREŠ, „Múdrost' a sepulkálna eschatológia,“ *Testimonium fidei: Časopis pre teológiu a katechetiku* 6, č. 2 (2018): 15.

na proroctvách obsiahnutých v Hebrejskej biblii a na múdrosloví.³⁵ Apokalyptika teda predstavuje, resp. *zahŕňa* transformovanú múdroslovnú tradíciu. Súčasne si myslíme, že apokalyptika je *odpoveďou* na múdroslovné spisy, resp. na problémy či otázky v nich obsiahnuté. Na to, aby sme však pochopili túto odpoveď, musíme poznať aj otázky či problémy, na ktoré odpovedá. Apoštol Pavol ako apokalyptický Žid sa teda snaží vyriešiť otázky a problémy obsiahnuté v múdroslovnej tradícii z apokalyptickej perspektívy. Ak chceme doceniť Pavlovo apokalyptické myslenie, musíme vziať do úvahy jeho múdroslovné pozadie. Tieto myšlienky sú dôležité pre naše ďalšie uvažovanie. Začneme teda múdroslovnou tradíciou.

Dôležitou súčasťou múdroslovnej literatúry je otázka poriadku a harmónie vo svete. Tento poriadok sa odráža vo vzťahu „skutok-následok“, ako sme na začiatku zmienili. V praktickej rovine to znamená, že človek nasledujúci tento poriadok bude spravodlivý a zároveň aj prijme spravodlivú odmenu počas svojho života. Človek, ktorý ho však ignoruje a žije nespravodlivo, bude potrestaný. Takúto perspektívu nachádzame v Prísloviach (2,1nn; 3,13–26), v Knihe múdrosti (6,15.21.24; 7,11; 8,10–11.14–16) a v Knihe Sirachovca (4,11–19). Avšak Jób (1,1nn) a Kazateľ (7,15) považujú tento poriadok za narušený. Takýto princíp odplaty v tomto živote podľa nich nefunguje. Okrem toho je podľa nás zaujímavé, že tieto spisy majú spoločnú, resp. odlišnú aj inú skutočnosť. Príslovia, Kniha múdrosti a Kniha Sirachovca poznajú koncept sprostredkujúcej múdrosti (aj keď sú medzi nimi odlišnosti), zatiaľ čo Jób a Kazateľ o tejto koncepcii nehovoria. Myslíme si, že prítomnosť, resp. neprítomnosť múdrosti ako Božieho sprostredkovateľa medzi Bohom a ľuďmi závisí práve od toho, ako sa autori spisov pozerajú na poriadok vo svete. Ak vo svete existuje poriadok, ak vo svete existuje spravodlivý princíp odmeny a odplaty, potom existuje aj sprostredkujúca bytosť, ktorá tento poriadok zachováva. Spisy Príslovia, Kniha Sirachovca a Kniha múdrosti jednoznačne vypovedajú o aktívnej úlohe múdrosti v tomto poriadku (Prís 8,32–36; Sir 4,11.19; Múd 6,18.21.25). Táto súvislosť je logická. Pokiaľ Boh má vo svete svojho prostredníka, uplatňuje sa jeho právo a spravodlivosť. Pokiaľ ho nemá, tento poriadok je narušený. V Jóbovi a u Kazateľa preto takáto postava absentuje. Jób a Kazateľ podľa nás následne predznamenávajú, resp. razia cestu neskorším apokalyptickým

³⁵ Sidónia HORŇANOVÁ, *Židovská apokalyptika: Úvod do pseudoepigrafických, kumránskych a merkavotických textov*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2007, s. 44.

predstavám, ktoré hovoria o dvoch vekoch. Starý vek a starý svet je totiž zlý a disharmonický.³⁶ Keďže mu nie je možné pomôcť, Boh musí nastoliť nový eón a zároveň musí sformovať nové nebo a novú zem (1Hen 91,16; por. Zj 21–22). Múdrost' v tomto porušenom svete nemôže zohrávať žiadnu rolu. Poriadok tu totiž nie je možný. Tento svet má totiž – ako hovorí apoštol Pavol – svojho boha (2K 4,4), ktorým však nie je Boh Izraela, ale diabol. V tomto veku panujú démonské mocnosti ako smrť (θάνατος), hriech (ἁμαρτία), panstvá (ἀρχή), kniežatstvá (ἐξουσία) a mocnosti (δύναμις) (R 5,12–21; 1K 15,24–26; por. 1K 10,20–21). A na inom mieste Pavol hovorí o tom, že tento svet sám potrebuje vykúpenie (R 8,19–22). A keďže postava Múdrosti nikdy nebola eschatologickou bytosťou, v takomto svete by bola nedostatočná. Nemá schopnosť obnoviť Boží stvoriteľský poriadok. Preto Pavol používa v súvislosti s Kristom iný koncept: koncept nového Adama. Tento koncept sa u Pavla nachádza práve v dvoch zmienených textoch, ktoré hovoria o panstve démonských mocností: R 5,12–21 a 1K 15,24–26. Ako vyššie zmienený terminologický výskyt slova ἀποκάλυψις dokazuje, List Rimanom a Prvý list Korinťanom predstavujú spisy, ktoré jednoznačne deklarujú apokalyptický charakter Pavlovho myslenia. Ten potvrdzuje de Boer aj pri analýze konceptu nového Adama v R 5,12–21 a 1K 15. V oboch prípadoch poukazuje na kozmologickú problematiku, ktorú apoštol na týchto miestach rozvíja. Tak ako Adam stojí na začiatku starého sveta, tak Kristus stojí na počiatku nového. Zatiaľ čo Adamov čin priviedol ľudstvo pod nadvládu smrti, skrze skutok nového Adama, Ježiša Krista, sú všetci privedení k životu.³⁷

Postava nového Adama je relevantná, pretože ona jediná dokáže byť Božím prostriedkom k novému stvoreniu (R 5,12–21; 1K 15,22–28.45–49, por. 2K 5,17; G 6,14–16), ktorý sa vyznačuje novým poriadkom. Okrem toho, nový Adam dokáže poraziť nepriateľské bytosti. Keďže Boh skrze túto postavu tvorí nový poriadok, nové stvorenie a zároveň, bojuje s chaotickými silami, postava nového Adama je vlastne apokalyptickou verziou Múdrosti. Táto postava je prepojená s eschatologickým očakávaním prorokov, čo jej umožňuje byť zachraňujúcim nástrojom v rukách Božích aj v tomto skazenom svete. Túto našu analýzu podporuje aj práca Josepha R. Dodsona, ktorý – ako sme vyššie zmienili – poukazuje na súvislosť

³⁶ Tamtiež, s. 46.

³⁷ DE BOER, Paul, *Theologian of God's Apocalypse*, s. 62–63.

medzi Múd 1–2 a R 5,12–21. V prvej pasáži však vystupuje v hlavnej úlohe Múdrošť, v druhom prípade je to nový Adam.

Funkcie postavy Múdrosti a nového Adam vykazujú viaceré podobnosti. Múdrošť sa totiž: 1) podieľa sa na stvorení, resp. poriadku (Múd 7,21; 8,5–6), resp. má schopnosť obnovovať (Múd 7,27); 2) je Božím regentom v tomto svete (Múd 8,1.4); 3) zaručuje neporušiteľnosť, resp. nesmrteľnosť (Múd 6,18; 8,13); 4) privádza do Božej blízkosti (Múd 6,19); 5) je spojená so spravodlivosťou (Múd 8,7); 6) zachraňuje človeka (Múd 9,18; 10,1.4–6.9–15); 7) vládne nad celým stvorením (Sir 24,6); 8) vedie od hriechu (Sir 24,22).

Všetky tieto prvky sa zlievajú v R 5,12–21 a 1K 15,22.24–26.45–49. Nový Adam je Božím prostriedkom, skrze ktorého sa obnovuje život jednotlivca (R 5,12–21; 1K 15,22.45–49) i poriadok vesmíru (1K 15,23–26). Ako prostriedok obnovy plní funkciu Božieho delegáta, skrze ktorého človek dosahuje večnosť, spravodlivosť i záchranu od hriechu. Kristus ako nový Adam teda privádza človeka do Božej blízkosti.

Vymenované funkcie Múdrosti sa však týkajú prvotného stvorenia a života na tejto zemi. Jej rola nie je eschatologická. Múdrošť bola prítomná pri prvotnom stvorení, obnovuje súčasný poriadok, je prostriedkom Božej vlády v ne-eschatologickom čase. Dar nesmrteľnosti, ktorým odmeňuje svojich verných, predstavuje nehynúce meno. Záchrana človeka je vytrhnutím z moci pozemských nepriateľov. Jej spravodlivosť je dosiahnutia možným atribútom a ochrana pred hriechom sa netýka zlých kozmických mocností. Avšak Ježiš ako nový Adam je na počiatku nového stvorenia, tvorí nový poriadok. Boh vládne skrze neho, až dokiaľ nie je zničený posledný nepriateľ (1K 15,26–28). „Nesmrteľnosť“, ktorú Boh človeku skrze Krista dáva, nie je „nehynúce meno“, ale skutočný večný život (R 5,21). Ľudia sú oslobodení z moci kozmických síl, a preto môžu žiť v novej poslušnosti a spravodlivosti, ktorá doteraz nebola možná (R 5,16–19, por. 6,1–11). Ľudstvo už teda nie je pod nadvládou hriechu, ale existuje vo sfére milosti (R 5,21).

Táto analýza potvrdzuje, že apokalyptika predstavuje odpoveď, resp. riešenie na problémy a otázky zakotvené v múdrosloví, a to konkrétne u Jóba a Kazateľa. Poriadok vo svete je narušený. Princíp „skutok-následok“ nefunguje. Apokalyptické predstavy tieto myšlienky prehľbujú. Svet je skazený a nespravodlivý. Človek v tomto živote nedostáva zaslúženú odmenu, resp. trest. Nový Adam však prichádza s riešením tejto neútešnej situácie. Poriadok vo stvorení bude nakoniec ustanovený,

ale nie tak, ako si to autori Prísloví, Knihy Sirachovca a Knihy múdrosti predstavovali. Tento svet aj starý vek musia skončiť a musí byť nastolený nový eón. Staré stvorenie pomíne, nastane nové, dokonalé. Myšlienky múdrostvia, jej predstavy a ideály sú teda platné, avšak cesta k nim je odlišná.

ZÁVER

V tomto článku sme poukázali na význam a rolu personifikácie múdrosti v múdrostvej literatúre. Dôležitými prvkami jej funkcie je: 1) prítomnosť a podiel pri stvorení sveta, 2) morálny apel na ľudské konanie a 3) sprostredkovanie medzi Bohom a ľuďmi. Tieto charakteristiky, a taktiež aj Pavlove tvrdenia (najmä v 1K 1,24.30 a 8,6), boli u niektorých bádateľov neskorším dôvodom pre identifikáciu Krista s touto personifikáciou. Ako sme už však poukázali, po čase sa vo výskume presadila interpretácia, ktorá túto hypotézu – z rôznych dôvodov – odmieta a vyvracia. Výskum však neodpovedal (dostatočne) na jednu zásadnú otázku: Prečo apoštol Pavol nepoužíva koncept Múdrosti? Dôvodom nebola neznalosť tejto tradície, ale skazenosť sveta, ktorému panujú diabol a iné démonské bytosti vládnuce v ňom. Tento svet a pretrvávajúci eón nie je možné obnoviť, preto musí byť utvorené nové alebo a nová zem. K tomu dôjde skrze postavu nového Adama, ktorý porazí démonské bytosti a následne v plnosti ustanoví nový poriadok (1K 15,20–28). Nový Adam preto predstavuje apokalyptickú verziu Božej Múdrosti. Apokalyptika teda veľmi originálnym spôsobom pracuje s múdrostvnými predstavami, ktoré neodmieta, avšak absorbuje ich do svojho eschatologického rámca a skrze postavu nového Adama ich aj uskutočňuje.

Sophia and Christ: The Connection in Pauline Theology?

Keywords: Wisdom; Paul; Jesus; Wisdom Literature; Apocalypticism; New Adam

Abstract: Personified wisdom, which is part of wisdom literature (Prov, Sir, Wis), has been historically linked to the understanding of Jesus in Paul's undisputed letters. This connection was eventually denied. The aim of this article is to examine the related textual passages, the associated interpretations of prominent scholars, and to answer the question: Why does the apostle Paul not use the concept of σοφία in connection with Jesus? The

answer is found in Paul's apocalyptic thinking and in the figure of the New Adam. The figure of Wisdom is relevant only in a harmonious world that is not radically corrupt, as described in Paul's apocalyptic eschatology. The New Adam, unlike Wisdom, represents an eschatological figure and therefore can reverse the unfavourable fate of human history. As will also be pointed out, apocalyptic literature works with the ideals of wisdom literature, and therefore it can be argued that the New Adam represents an apocalyptic version of Wisdom. This contribution is based on historical criticism, literary and semantic analysis.

Mgr. Branislav Ďurica
Univerzita Komenského v Bratislave
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Bartókova 8
811 02 Bratislava
Slovensko
durica40@uniba.sk